

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

РЕФЕРАТ

**кваліфікаційної роботи на
здобуття освітнього ступеня
бакалавр зі спеціальності 053
«Психологія» за освітньою
програмою «Психологія»**

**на тему: «Особливості соціальної фрустрованості в різних професійних
групах»**

Виконавець:

студентка заочної
форми навчання

Гайдук Анна Сергіївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Науковий керівник:

д. психол. н., професор

Асєєва Юлія Олександрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Одеса – 2025

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Особливості соціальної фрустрованості в різних професійних групах зумовлені підвищенням рівня загального негативного психологічного стану, який виник останні роки у населенні України, внаслідок розбіжності між особистими бажаннями та потребами людини і соціальною реальністю, яка його оточує. Життя в умовах війни, це виклик часу, який не можливо перенести без психічного напругу. Це проявляється у відчутті безсилля, розчарування, гніву або навіть депресії. Швидкі зміни в суспільстві, що викликають невпевненість у різних професійних групах і виявляються через відсутність необхідних засобів для досягнення мети чи задоволення потреб; через втрату об'єктів чи предметів, які раніше задовольняли потреби; через одночасне існування двох несумісних мотивів, амбівалентних почуттів та відносин; постійні стреси та різні невдачі, що підривають впевненість людини і призводять до розчарування тощо. Особливості поведінки людини в цьому стані можуть проявлятися як руйнування звичних алгоритмів поведінки – безцільні та беззмістовні, неупорядковані дії; апатія – ослаблення інтересів, млявість, зниження фізичної й психічної активності; агресія та деструкція з тенденцією до сліпого повторення фіксованої поведінки, включаючи регресію, утрату вольового контролю, утрату терпіння й надії.

З одного боку – зміненні темпи життя та трудової діяльності, необхідність заробляти гроші для забезпечення сім'ї, прагнення реалізувати себе та самоствердитись. З іншого боку, через воєнні дії – страх захворіти, страх нескінченних постійних сповіщень про повітряну тривогу, обстріли, відключення електроенергії. Усе це часто призводить до стану внутрішнього виснаження, коли людина відчуває повне спустошення, втрачаючи бажання, інтереси, сили та можливості для подальшої діяльності. Звідси підвищена конфліктність та невдоволення виконуваної роботи, постійна втома, емоційне виснаження, дратівливість, нервозність та нудьга. За такими важкими станами у людей відбувається зниження мотивації до професійної діяльності.

Таким чином, незадовільні умови роботи виникають унаслідок соціальної ситуації невизначеності та небезпечності, що підігривають інтерес психологів до дослідження феномену фрустрації у різних професійних групах. Дослідження цього феномену у нашій роботі допоможуть психологам відзначити найбільш гострі проблемні зони у вивченні феномені фрустрації та надати рекомендації до їх регулювання.

Мета нашого дослідження: виявлення особливостей соціальної фрустрованості в різних професійних групах

Завдання:

1. Проаналізувати зміст поняття «соціальна фрустрованість»
2. Проаналізувати існуючі теоретичні підходи до чинників та класифікацій соціальної фрустрованості
3. Розглянути методи виявлення особливостей соціальної фрустрованості в різних професійних групах

4. Виявити особливості соціальної фрустрованості в різних професійних групах

Об'єкт дослідження: соціальна фрустрованість.

Предмет дослідження: особливості соціальної фрустрованості в різних професійних групах

Теоретичні методи дослідження: системний огляд наукової літератури, узагальнення та порівняння даних наукових джерел.

Практичні методи дослідження: використано комплекс психодіагностичних методів: Методика «Рівень соціальної фрустрації», Опитувальник вигорання (перегорання) Маслач – тестова методика, призначена для діагностики професійного вигорання. Методика діагностики рівня професійного вигорання Бойка; Новий опитувальник толерантності до невизначеності.

Для інтерпретації та узагальнення отриманих емпіричних результатів застосовано комплекс статистичних методів: порівняльний непараметричний шляхом Н –критерію Краскелла – Волліса. Порівняльний параметричний шляхом дисперсійного аналізу ANOVA. Кореляційний аналіз шляхом критерію тау-б Кендалла.

Структура роботи: робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, додатків та списку літератури, що включає 61 джерел, із них 7 іноземною мовою. Обсяг основного тексту становить 65 сторінок. До тексту роботи включено 11 таблиць і 14 малюнків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі до кваліфікаційної роботи обґрунтовано вибір теми дослідження через зростання рівня психологічної напруженості та соціального неблагополуччя в умовах війни, що зумовлює актуальність вивчення феномену соціальної фрустрованості в різних професійних групах. Визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також розкрито його теоретичну й практичну значущість. Описано використані методи: аналіз наукової літератури, комплекс психодіагностичних методик (включно з методиками вимірювання соціальної фрустрованості, професійного вигорання та толерантності до невизначеності), а також статистичні процедури обробки результатів.

У першому розділі «Роль соціальної фрустрованості у професійній діяльності» представлено ґрунтовний теоретичний аналіз змісту поняття «соціальна фрустрованість», його еволюцію в межах психоаналітичного, біхевіористичного, гуманістичного та системно-діяльнісного підходів. Особливу увагу приділено роботам З. Фрейда, К. Левіна, А. Маслоу, В. Франкла, С. Розенцвейга, Л. Берквіца, Н. Божок, Т. Мостової, С. Павлушенко та інших дослідників. Розглянуто чинники формування фрустрованості, зокрема: соціальні умови (війна, бідність, невизначеність), соціальні очікування, ізоляція, конфлікти та культурні фактори. Також здійснено класифікацію фруструючих ситуацій (за С. Розенцвейгом, А. Маслоу, М. Вовк та ін.), виокремлено ситуативні та особистісні фрустраційні стани. Проаналізовано особливості реагування на фрустрацію в

різних професійних сферах: військовій, освітній, медичній, правоохоронній, спортивній тощо. Показано, що фрустрація не лише знижує адаптивність і професійну мотивацію, а й провокує агресивні, деструктивні або регресивні форми поведінки.

У другому розділі «Емпіричне дослідження особливостей соціальної фрустрованості в різних професійних групах» розкрито програму емпіричного дослідження, вибірку та методичний інструментарій. У дослідженні взяли участь 60 респондентів, розподілених на три групи: військовослужбовці, перукарі та спортсмени (по 20 осіб у кожній групі). Застосовано методику діагностики соціальної фрустрації, опитувальник професійного вигорання (Масlach і Бойко), а також шкалу толерантності до невизначеності. Аналіз результатів показав, що найбільш високий рівень соціальної фрустрованості спостерігається у представників сфери обслуговування (перукарі), де відзначено підвищену емоційну вразливість, тривожність і симптоми вигорання. У спортсменів фрустрація частіше проявляється через надмірну самокритичність, стомлюваність і розчарування в досягненнях. У військових виявлено нижчий рівень фрустрованості, що може пояснюватися набутою стресостійкістю, проте наявні дані свідчать про значний потенціал внутрішнього напруження. Статистичний аналіз виявив достовірні міжгрупові відмінності за рівнями фрустрованості, а також кореляційні зв'язки між фрустрацією, вигоранням і толерантністю до невизначеності.

Отримані емпіричні результати дозволяють стверджувати, що соціальна фрустрованість має специфічні прояви у кожній з професійних груп, а її інтенсивність залежить як від особливостей трудової діяльності, так і від соціального контексту (зокрема, впливу війни, інфляції, нестабільності). Підвищений рівень фрустрації супроводжується емоційним виснаженням, зниженням професійної ефективності, втратою сенсу діяльності, що вимагає уваги з боку практичних психологів і розробки спеціалізованих програм підтримки.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізувавши науково-теоретичні підходи щодо змісту поняття «соціальна фрустрованість» ми прийшли до висновку що фрустрація - це психічний стан людини, виражається в характерних переживаннях і поведінці, викликаних об'єктивно непереборними труднощами на шляху до досягнення мети, розбіжності реальності з очікуваннями. В нашому дослідженні ми дотримуємось правила що, соціальна фрустрованість – це процес, а фрустрація, як наслідок соціальної фрустрованості – психологічний стан, що виникає внаслідок невідповідності між очікуваннями індивіда та реальністю його соціального оточення.

До чинників формування соціальної фрустрації відносять наступні:

- Соціальні умови: нерівність у доступі до ресурсів, неможливості соціальних благ. Наприклад: безробіття, бідність, актуальні для України останні п'ять років: пандемія, війна;

- Соціальні зміни: швидкі зміни в суспільстві, які можуть викликати невпевненість. Наприклад: революція, реформи, політичні, культурні;
- Соціальні порівняння: люди часто порівнюють себе з іншими. Якщо вони відчують, що їхнє становище гірше, ніж у інших, це може призвести до фрустрації;
- Соціальна ізоляція: відсутність підтримки з боку оточення;
- Соціальні очікування: нереалістичні або завищені очікування з боку суспільства або близьких можуть викликати відчуття невдачі. Наприклад: будинок для людей похилого віку (коли люди потрапляють до будинку для людей похилого віку, і не отримують підтримки від сім'ї), так саме для дітей, які проживають у дитячому будинку, очікування на нарахування заслуженої пенсії, очікування на нарахування заслуженої заробітної плати;
- Взаємодія з іншими: конфлікти, відчуження або недостатня підтримка з боку соціального оточення можуть посилити відчуття фрустрації.
- Культурні фактори: норми та цінності, які домінують у суспільстві, можуть впливати на те, як люди сприймають свої досягнення та невдачі.

Огляд літератури сучасних досліджень українських та зарубіжних вчених дозволив виділити особливості розвитку ситуації соціальної фрустрованості, яка призводить до стану фрустрації:

- 1) особливості індивідуальні: різні люди по-різному реагують на фрустраційні ситуації в залежності від їхньої особистісної структури, емоційної стійкості та життєвого досвіду;
- 2) особливості соціального контексту: соціальні умови, такі як економічна ситуація, політична нестабільність або соціальна нерівність;
- 3) особливості комунікаційні: взаємодія з іншими: взаємини з оточуючими, включаючи підтримку або, навпаки, відторгнення, можуть впливати на розвиток соціальної фрустрації;
- 4) особливості культурних факторів: культурні норми та цінності можуть формувати очікування, які, якщо не реалізуються, призводять до фрустрації.

2. Проаналізувавши існуючі теоретичні підходи до чинників та класифікацій соціальної фрустрованості, слід зазначити, що в нашої роботи ми визначили наступні:

- 1) ситуації, пов'язані з процесом соціалізації (з інтеріоризацією культурних заборон);
- 2) ситуації, що у процесі участі особистості діяльності соціальних груп (при ізоляції особистості від референтної групи);
- 3) ситуації, що у результаті боротьби людей за соціальний статус, за лідерство різних рівнях соціальної структури;
- 4) ситуації, пов'язані з різноманітними труднощами та конфліктами між людьми внаслідок несумісності;
- 5) важки ситуації, в якій є неузгодженість між цілями, цінностями, прагненнями особистості, об'єктивними умовами і суб'єктивними можливостями людини.

Аналіз останніх публікацій дозволив узагальнити погляди вчених психологів на проблему особливостей соціальної фрустрованості у різних

професійних групах. У сучасних студентів реакціями на фрустраційну ситуацію виявлені: втеча від реальності, самобичування, відчуття безнадійності, нездатності приймати рішення, хронічна втома. У середнього медичного персоналу наслідком фрустраційної ситуації – розвиток емоційного та професійного вигорання. У молодих вчителів – початківців нерозвиненість фрустраційної толерантності. Педагогам із значним досвідом роботи притаманна особистісна фрустрованість. Військовослужбовці у стані фрустрації відбувається складне поєднання емоцій і волі, мотивацій і цінностей, когнітивних і поведінкових процесів, що залежить від індивідуально-психологічних особливостей особистості, її бойового досвіду і значущості, яку для неї мають наслідки фрустраційної ситуації. Фрустраційна поведінка військовослужбовців тягне за собою психоемоційне вигорання, над захисні реакції, спрямовані на самозахист, що свідчить схильність до ворожості, засудження, звинувачень, закидів та сарказму. Виражається активне заперечення власної провини та спроби виправдатися. Працівники поліції у ситуації фрустрованості мають специфічні психічні стани це: професійний стрес, невроз, втома, монотонність, наполегливість, скутість, страх, паніка, істерика, афект. Професійна група у сфері «людина – людина». Фактором виникнення стану фрустрації є війна. Це призводить до стресових ситуацій і травм, які впливають на психічний стан професійної групи «людина-людина» і відображаються на їх роботі. Дослідження фрустрації у курсантів – це зниження мотивації діяльності, «емоційного вигорання». Серед учасників бойових дій сучасного етапу війни в Україні, фрустрація людей, які пережили серйозні травматичні ситуації проявляється у напрузі, страху та відчаї. Сучасні життєві ситуації сприймаються як неминуча загроза для досягнення важливої мети, реалізації та задоволення конкретних потреб. Реакція на стан фрустрації може включати такі поведінкові прояви, як «уникнення» реальної ситуації на користь фантазії, марення та мрій; поява внутрішньої схильності до агресії, яка або сповільнюється, виявляється у вигляді дратівливості, або відкрито вибухає у формі гніву; загальний «регрес» поведінки, тобто перехід до більш легких і примітивних способів дій. Специфіка поведінки різних професійних груп у фруструючих ситуаціях є наслідком реальної соціальної ситуації, яка склалася в Україні за останні роки.

3. Дослідивши існуючі методи виявлення особливостей соціальної фрустрованості в різних професійних групах ми зупинились на наступних: Методика «Рівень соціальної фрустрації», Опитувальник вигорання (перегорання) Маслач – тестова методика. Методика діагностики рівня професійного вигорання Бойка; Новий опитувальник толерантності до невизначеності.

Застосування методики в батареї з іншими методами дослідження необхідне для уточнення фруструючих факторів та стану фрустрації.

4. Експериментально дослідивши особливості соціальної фрустрованості в різних професійних групах, нами було визначено особливості соціальної фрустрованості в різних професійних групах: на

прикладі майстерок перукарні, професійних спортсменів кінного спорту, військових м. Одеса.

При аналізі показників загальної вибірки високим є фактор незадоволеності стосунками з родичами. Далі сильним фактором є незадоволеність стосунками з чоловіком(дружиною). У досліджених професійних груп перукарів, спортсменів і військових помічається зниження професійної мотивації, професіонали прагнуть до психологічного комфорту, фаза напруги, ними здебільшого проходить. За результатами дослідження «Методики Бойко для діагностики рівня професійного вигорання» та «Опитувальника вигорання Масlach» проведено порівняльний аналіз параметрів вигорання. Отримані дані підтверджують наше припущення про соціальну фрустрацію як передумову психологічного вигорання. Визначено, що показники фрустрації, що призводять до психологічного вигорання, значно більш у перукарів і спортсменів, ніж у військових. Для перукарів характерно незадоволеність взаєминами з керівництвом, побутовими умовами, фізичним і психоемоційним станом. Незадоволеність становищем у суспільстві, стосунками з колегами по роботі, умовами життя та фізичним станом психологічного вигорання, характерного для спортсменів. Незадоволення стосунками з протилежною статтю, стосунками з колегами по роботі (військовими) є ознаками стадійного розвитку психологічного вигорання, характерного для військових. Результати кореляційного аналізу в динаміці змін стадій психологічного вигорання свідчать, що стан фрустрації у спортсменів характерна на стадії напруги та резистенції. У перукарів та військових сприймається як передумова стану фрустрації переважно лише на стадії виснаження.

Проведене емпіричне дослідження в умовах війни в Україні, умовах невизначеності та небезпеки, на нашу думку, показує актуальність досліджуваної проблеми, неоднозначність відповідей. Що потребує детальнішого вивчення цієї проблеми, детальнішого вивчення окремих професійних груп, з урахуванням реальної соціальної, економічної, політичної ситуації в країні.